

**ФОРМУВАННЯ ОПЕРАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ПРИ ВИВЧЕННІ
ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
(НЕМОВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД)**

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню можливості формування операційного компонента навчально-пізнавальної діяльності студентів першого курсу при вивченні граматики англійської мови.

Ключові слова: навчально-пізнавальна діяльність, особистісний підхід, потребо-во-мотиваційні можливості.

Соціально-економічні зміни у країні вимагають від вітчизняної педагогічної науки пошуку ефективних засобів виховання молоді людини з новим стилем мислення й діяльності, здатної до саморозвитку та самореалізації. Фахівці пов'язують досягнення цієї мети з підвищенням особистісної активності учнів і студентів, демократизацією та гуманізацією всієї системи освіти, інтеграцією навчально-виховного процесу в школі чи ВНЗ. Ця проблема перебуває в центрі уваги провідних учених – педагогів і психологів як в Україні, так і за її межами (Ш.А. Амонашвілі, О.Г. Асмолов, Д.О. Белухін, А.О. Вербицький, В.М. Грузинський, М.Б. Євтух, В.П. Зіченко, В.Р. Ільченко, М.Д. Касьяненко, В.І. Лозова, В.Ф. Паламарчук, А.В. Петровський, С.Д. Смирнов, І.С. Якиманська та ін.).

Розширення міжнародних контактів та співробітництво на всіх рівнях, політика інтеграції нашої країни у світове співтовариство, входження в загальноєвропейський освітній простір ставлять перед вищою школою завдання організації вищої освіти такого рівня, при якому студенти і випускники ВНЗ будуть здатні брати участь у міжкультурній комунікації відповідною мовою й самостійно вдосконалюватися в оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю. Однак, поряд з дефіцитом навчального часу, відведеного на вивчення іноземної мови в немовних ВНЗ, наявний низький рівень мовної компетенції учнів, що не дає змоги реалізувати соціальне замовлення на підготовку сучасного фахівця, готового не тільки до виконавської діяльності, а й до самостійної постановки та вирішення проблем, у тому числі до самоосвіти в аспекті освоєння іноземної мови. Саме тому виникла і на сьогодні інтенсивно опрацьовується ідея: навчати, перш за все, не конкретних знань, а способів швидкого й ефективного їх засвоєння та самостійного здобуття. Це зумовлено й тим, що разом з невисокою результативністю навчання вищій школі притаманні слабка “індустріалізація” навчального процесу, відставання підручників та навчальних посібників від технології навчання, нетривале зберігання навчальної інформації, інтелектуальне стомлення студентів тощо.

Отже, наявні суперечності між вимогами до формування конкурентоспроможного фахівця, здатного до творчої самореалізації в умовах єди-

ного європейського освітнього простору, ефективної праці з примноження надбань духовної вітчизняної, світової культури, утвердження цінностей громадянського суспільства, і низьким рівнем актуалізації його самостійності, критичності, конструктивності, мобільності, творчого потенціалу в традиційній пасивно-репродуктивній системі його підготовки.

Мета статті – теоретичне обґрунтування технологій формування операційного компонента навчально-пізнавальної діяльності студентів при вивченні іноземної мови.

Операційний компонент діяльності особистості характеризується сукупністю спільних та операціональних знань, умінь і навичок, професійних якостей. Найважливішою частиною психологічного механізму дії є орієнтована основа. Психологи розрізняють три її типи і, відповідно, три типи орієнтування на завдання, кожен з яких визначає результат і перебіг дій.

Орієнтовна основа дії (ООД) – це та система умов, на яку реально спирається людина при виконанні дії. Вона може збігатися чи не збігатися з об'єктивно необхідною. Нерідко людина враховує лише частину об'єктивно необхідних умов, а іноді включає в орієнтовну основу своїх дій зайве [1, с. 78–86].

Формування операційних і пізнавальних структур мислення теоретичного типу пов'язується з концепцією третього типу учіння й поетапного формування розумових дій і понять, розробленою школою П.Я. Гальперіна.

Передумовою другого підходу є зміна традиційних форм організації навчальної діяльності студентів. Виходячи із соціальної природи навчання, ми поділяємо точку зору тих авторів, які пов'язують гуманізацію вищої освіти з упровадженням гнучких технологій навчання (В.М. Галузинський, М.Б. Євтух), зокрема, з проектуванням ситуацій спільної навчальної діяльності, покликаної забезпечити розвиток індивідуальності і творчих можливостей особистості кожного студента (А.О. Вербицький, В.К. Д'яченко, В.Я. Ляудіс, А.В. Петровський та ін.) Визначальним моментом спільної навчальної діяльності, що проходить в умовах міжособистісного спілкування, є те, що в ній наявні не тільки “суб'єкт-об'єктні”, а й “суб'єкт-суб'єктні” відносини учасників цього процесу. Вони забезпечують діяльності, що виконується, певний “суб'єктивний фон” (О.О. Бодальов), який може виявлятися або в співробітництві, або в суперництві, змаганні тощо, впливаючи на характеристики цієї діяльності.

Вивчення відповідної літератури і багаторічна практика роботи в неможливому вищому навчальному закладі показують, що “граматичні проблеми” студентів часто пов'язані з невмінням співвідносити зміст майбутнього висловлювання з граматичними значеннями засобів іноземної мови, що його реалізують. Більше того, деякі з них не можуть здійснити змістовну організацію висловлювання, що утворюється, їм важко розрізнявати близькі за значенням змісти, не кажучи вже про поняттєві категорії, не представлені в рідній мові (наприклад, часової віднесеності або процесуальності дії). Отже, усвідомлення об'єктивних поняттєвих категорій і міжпоят-

тевих зв'язків, закладених у задум висловлювання, та їх співвіднесення з адекватними граматичними значеннями іншомовних засобів повинно бути об'єктом цілеспрямованого навчання.

У зв'язку із цим вважаємо можливим і необхідним сформулювати граматичну навичку говоріння таким чином: граматична навичка говоріння – це синтезована автоматизована дія з вибору та вживання мовної структури, виходячи зі змісту висловлювання, яка виконується без її усвідомлення мовцем у навичкових параметрах і слугує для висловлення думки. Ця дія здійснюється на основі перетворення поняттєвих категорій у притаманні конкретній мові граматичні значення і формального вираження останніх відповідно до норм цієї мови.

Кожну граматичну одиницю, яка має бути засвоєна, треба представляти в цьому випадку як компонент певної мовної мікросистеми, а її вибір мовцем – як результат здійснення певних логічних операцій. В основу побудови тієї чи іншої мовної мікросистеми покладено принцип змістовної спільності. Доцільно також включати в подібну мікросистему іншомовні граматичні одиниці, які передають різні поняття, але засобом вираження яких у рідній мові виступають омонімічні структури. В результаті зіставлення і порівняння таких змістів відбувається усвідомлення й установлення дійсного співвідношення між поняттєвими категоріями та іншомовними засобами, що їх виражають, тобто формування “мовної свідомості”.

Таким чином, процес оволодіння конкретною граматичною мікросистемою включає чотири послідовні етапи:

- 1) усвідомлення та засвоєння плану змісту (значень);
- 2) усвідомлення та засвоєння плану вираження;
- 3) пізнавання в тексті – графічному або звуковому;
- 4) використання в мовленнєвій діяльності під час:
 - а) говоріння;
 - б) письма;
 - в) читання;
 - г) аудіювання.

Останній етап поділяється, відповідно, на чотири підетапи. Перші три етапи реалізуються в навчанні, побудованому на принципах концепції поетапного формування розумових дій та понять, четвертий етап відпрацьовується в комунікативно-напівевристичних і евристичних вправах (О.Б. Тарнопольський), які виконуються на рівні ситуативних та мікротемних висловлювань у випадку говоріння і мікротекстів та текстів – у випадку читання або аудіювання.

Перелічені етапи оволодіння певною мікросистемою граматичних одиниць можуть бути подані у вигляді відповідних навчальних завдань, кожна з яких характеризується наявністю мети і засобів її досягнення. Так, адекватним засобом вирішення навчального завдання щодо оволодіння змістовним планом мікросистеми граматичних одиниць слід вважати формування розумової дії з установлення відповідності між об'єктивними поняттєвими категоріями і граматичними значеннями мовних одиниць, що їх

виражають. Оволодіння планом вираження здійснюється в процесі формування розумової дії щодо співвіднесення виділених граматичних значень з їх формальними засобами вираження. Хоча кожна з цих дій має свою особисту систему орієнтирів (модель об'єкта та модель дії), в обох випадках їх виявлення, матеріалізація та засвоєння повинні спиратися на логічні форми організації розумової діяльності студентів. Важливо при цьому, щоб побудова орієнтувальної основи дії (ООД) відбувалася шляхом виділення і фіксації таких логічних і специфічних операцій мислення, які забезпечували б встановлення внутрішніх, суттєвих властивостей і відносин об'єкта засвоєння – його теоретичне узагальнення (за С.Л. Рубінштейном).

Вирішення навчального завдання з розпізнавання граматичної одиниці в друкованому тексті потребує попереднього оволодіння студентами так званим “системним аналізом” (І.М. Берман) іншомовного речення, метою якого є формування вміння встановлювати синтаксичні функції слів, їх логіко-синтаксичні зв'язки, насамперед, предикативний зв'язок його головних членів – підмета та присудка.

Побудова ООД кожної з названих дій відбувається, як правило, в умовах “евристичної бесіди”, дидактична цінність якої полягає в активізації розумово-пізнавальних процесів студентів, формуванні в них пізнавального інтересу. Засвоєння дії здійснюється в процесі її поетапної інтеріоризації – від матеріалізованої форми (з опорою на ООД) до форми подумки. Управління цим процесом досягається, по-перше, завдяки наявності повної і зовнішньо фіксованої ООД, яка слугує не тільки приписом для правильного виконання дії, а й засобом самоконтролю; по-друге, за рахунок обопільного контролю партнерів по спільній роботі.

Запропонований підхід до навчання граматики іноземної мови в немовному вищому навчальному закладі становить певну педагогічну систему, яка реалізується у відповідній педагогічній технології (В.П. Беспалько). Її ключовими моментами є: вступна бесіда, яка забезпечує “Я-включення” студентів у навчальну ситуацію; створення проблемної ситуації та постановка лінгвістичної проблеми; пошук її вирішення здійснюється в ході евристичної бесіди, результатом якої є побудова ООД відповідної розумової дії; поетапне засвоєння змісту ООД, яке організується в умовах спільної навчальної діяльності студентів.

Одержані в ході теоретичного дані дають змогу зробити такі **висновки**:

1) удосконалення навчання граматики іноземної мови студентів немовних вищих навчальних закладів повинно виходити з психолого-педагогічних передумов послідовного розвитку інтелектуальних та особистісних якостей майбутніх фахівців;

2) одним з ефективних засобів управління операційним компонентом навчально-пізнавальної діяльності з оволодіння граматичними навичками є навчання, побудоване на принципах концепції третього типу учіння та поетапного формування розумових дій. Системно-семантичний підхід до організації мовного матеріалу, що використовується в ньому, а також логіко-поняттєві форми розумової діяльності студентів щодо його усвідо-

млення та засвоєння забезпечують не тільки формування відповідних граматичних навичок, а й засвоєння адекватних операційних та пізнавальних структур мислення.

Список використаної літератури

1. Гальперин П.Я. Формирование умственных действий : хрестоматия по общей психологии / П.Я. Гальперин ; под ред. Ю.Б. Гиппенрайтер, В.В. Петухова. – М. : Изд.-во Моск. ун-та, 1981. – С. 78–86.

2. Кучина Н.М. О мотивационном потенциале методики управляемого формирования грамматических навыков / Н.М. Кучина // Методические концепции обучения иностранным языкам в вузе : тез. докл. науч.-мет. конф. – Донецк : Дон. гос. ун-т, 1996. – С. 37–38.

Тернавская Л.М. Формирование операционного компонента учебно-познавательной деятельности студентов первого курса при изучении грамматики в английском языке

Статья посвящена теоретическому обоснованию возможности формирования операционной компонента учебно-познавательной деятельности студентов первого курса при изучении английского языка.

Ключевые слова: учебно-познавательная деятельность, личностный подход, потребностно-мотивационные возможности.

Ternavska L. Formation of the operational component of teaching and learning of students first course in the study of English grammar

Article is devoted to the theoretical basis the possibility of creating operational component of teaching and learning of students first course in the study of English grammar.

Key words: educational and entertaining activities, personal approach potrebovo-motivational capabilities.